

תמים תהיה עם ה' אלהיך *

„אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו סבלים“
(ישעיה נג)

דבר שאלתכם איך צריכה להיות עתה דרך עבודתכם, אם להמסר רק להשתלמות והתפתחות עצמית, או להכניס בחוג עבודתכם גם לפעול ולהשפיע על אחרים. לא אדע אם בדברינו היום תמצאו תשובה ישרה על שאלתכם זו, אך חושבני שבהתברר לנו בכללות דרכי ואפני העבודה המוטלת על האדם יתברר גם דבר זה בע"ה.

הנה אם שאלתכם מכוונת בנוגע לדרך העבודה של האדם בכלל אם צריך האדם לעבוד במסירות יתירה לתועלת נפשו ורוממות רוח; ולא ישתדל להשפיע מרוחו על אחרים; או שצריך הוא להיות מסור בכל כחותיו לפעול למען קדושת שמו יתברך ולפרסם בין יושבי תבל את תורת ה', אמונתו ומצוותיו — נתבונן נא ונראה, האם יש מקום לשאלה כזו בענינים גשמיים, השאל איש מעולם, מנקודת ההשקפה החמרית, איזו דרך טובה וישרה לפניו, אם להיות חנוני פעוט, הקונה מעט סחורה בכסום קטן ומוכרה בריוח מצער, או ליסד בית חרשת גדול המכניס ריוח לאלפים? הלא אם יש לו ההון הררוש והמקום המוכשר לזה ודאי טוב וכשר לפניו להיות בעל בית חרשת גדול ואיש עשיר מלהיות חנוני פעוט מרויח פרוטות.

אכן כזאת יכול שאול איש שיש לפניו שתי דרכים אלו: אם לקנות מעט סחורה ולמכור בריוח מצער, או שלא לסחור על

* נאמר לפני חבורת תלמידים ו"ו שבט תרע"ו ונרשם ע"י הרב אלי' מאיר בלאך.

חשבון עצמו אלא להיות סרסור המקבל שכר מועט בעד טרחתו בעסקיהם של אחרים. ואמנם גם בעניני הרוח יש מסחר סרסורי כזה, ישנם אנשים — ובפרט בדורות שלפנינו נמצאו כאלה — העוסקים תמיד לזכות את אחרים במצוות, לגרום למי שהוא שישמע קדיש או קדושה, להביא איש מן השוק להתפלל תפלה בצבור וכהנה רבות, ובודאי אין לשער את גדל השכר הנועד לזה המזכה את אחרים במצוות הבורא ועבודתו ואין להעריך את גדל טובי. אולם ראוי שיתבונן אולי טוב לפניו שישתדל להתעלות יותר בעצמו — לפי ערך כחותיו וכשרונותיו — בדרך ה' ומצוותיו, לחשוב יותר את דרכיו ולהזהר מלהכשל ח"ו באיזה חטא ועון; כי בהיותו עוסק תמיד לזכות את הרבים, הנהו נמצא הרבה בחברת בני אדם המפריעים אותו מליחד את מחשבתו לעבודת הבורא ואינו פנוי להיות מסור, במדה מרובה, לתועלת נפשו ומבטל מן התורה והעבודה, ואפשר כי טוב לפניו לשקוד על תקנת נפשו הוא ולרכז את השתדלותו ומסירותו להיות בעצמו זהיר במצוות וזריו בעבודת ה' יותר מאשר יזכה את אחרים שהם יעשו מצוות על ידו, אבל לא כן האיש אשר זכה להכרות אמת והבנה בתורה על פי אמתות דרכה, ואשר הגיע במעלות נפשו להתבונן בדרכי ההשגחה להרגיש אמונת ה' וליראה אותו ומה גם אם יש עוד בכחו להשפיע על אחרים, לנטוע בלבבות בני אדם אמונת הבורא יתכרך ולהורותם את דרך החיים הנכונה, להאיר עיני ההולכים בחושך ללמד אותם דעת ולקרנם לתורה, ויש לו האמץ ללחום מלחמת ד' ולהגן, לפי יכלתו, על האמת העלובה למען יתקדש שם שמים בעילם, היוכל איש כזה לשאול הטוב וכשר לפניו להיות מסור רק לעניניו הרוחניים הנוגעים לו לעצמו, להיות בבחינת חנוני הקונה סחורתו בדברים ומרויח פרוטות, או שיהיה בבחינת בעל בית חרשת גדול משתכר לאלפים! הלא זה האיש שבכחו לפעול על אחרים בהכרת האמת, לפקח עיני עורים ולנטוע בלבבות בני־האדם את האמונה בטרהה וזיוה, לא נוכל לכנותו בשם סרסור, כי כל מה שפועל ומשפיע על אחרים הלא תוצרותיו המה, שהוא מפיץ בין יושבי תבל וכל מה שהם

מתעלים על ידו רכושו הוא שנתרבה ורוחיו הם אשר אין שיעור וערך למו. כי בזה שפעל והשפיע על אחרים בתורה, חכמה, אמונה ודעת, רוחו הוא החי בהם והכרותיו ושאיפותיו פועלים בם לעולם. „משה זכה וזכה את הרבים זכות תלוי בו“ (אבות פ”ה) לא רק סרסר משה את התורה לישראל אלא נתן להם מרוחו, מלכו ומהכרותיו, ברוחו החיה את נפשות בני האדם ובאורו האיר את דרכם וכל המעלות והזכויות של הרבים תלויות בו, הוא העלה אותם ורוממם ורוחו חי ושורר בם. (*).

ומלבד זה שנחבאר כי כדאי וראוי לאיש המעלה לבחור בדרך זו לזכות את הרבים ולזכות עמהם יחד, הנה בכלל לא יתכן לבן ישראל אשר שאר רוח לו וכחו גדול להאציל מרוחו וחכמתו על אחרים לתת תחומין בין העבודה להשלמת עצמו או לתועלת הרבים, ואי אפשר שיפריד בין שתי הדרכים ויבחר באחת מהם; כי כל מה שהאדם עומד במעלה יותר גדולה, קרוב הוא יותר לשרשי הדברים ומתאחדים אצלו כל עניני העולם המובדלים ומופרדים לעצמם אחד מתקרבו הוא למקור האחדות... ישנם אנשים המקפידים על יופי רהיטי ביתם וכלי תשמישם, אבל לא יקפידו על תלבתם מלכת קרועים, לבושי בלאות, וישנם המקפידים על לבושיהם ועדי בגדיהם אבל לא ישימו לב ליופי כלי ביתם, וכמו כן נובל לראות בעניני הרוח; יש אשר יהי' האדם זהיר במצוות — לפי מדת הבנתו — אבל לא יקפיד על כבוד שמים ולא אכפת לו אם אחרים אינם הולכים בדרך ה' וישנם אנשים שאינם מדקדקים כל כך במצוות — מפני כח היצר השורר בם — אבל מתעסקים הם בכבוד שמים ורואנים שאחרים ילכו בדרך התורה והמצוה — האחרונים מרובים על הראשונים — אבל מעולם לא ראינו שיעשה האדם הברל בין הדברים הנוגעים לעצמו ובשרו, שיקפיד רק אם יחוש בראשו אבל אם יכאב לבבו לא יצטער ולא יצר לו או

(* עיו"ש סוף המאמר: „שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל“ — הרי שהוא נחשב העושה הצדקות והמשפטים עם ישראל. [הרושם].

שיקפיד וידאג אם יחלה באלה אבל לא יחוש ולא ירגיש אם יפצע את ידו, ואם בשעת הסכנה יתן עור בער עור וישמור ביותר את האברים שהנשמה תלויה בהם, אבל בדרך חייו תמיד ישמור את כל טפו, כל אבריו יחד, ובחליו של כל אבר ואבר ירגיש את עצמו כלו כואב וחולה.

והנה האיש אשר הגיע למעלה גדולה, שהכרותיו נשתרשו עמוק בפנים נפשו, ונשמתו — שאיפתו ומגמתו — מכוונת לתכלית הבריאה ומקושרה עם רצון הבורא ברוך הוא, עליו נאמר: "תמים תהיה עם ה' אלוקיך" כלומר, שלמותך תהיה רק ביחד עם ה' אלוקיך, תרגיש עצמך תמים ושלם רק בהדבקך עם רצון ה' ותכלית כונתו בכריאה. גם כל הנברא ברצונו של מי שאמר והיה העולם צריך לתפוס מקום בכל נפשך, ילהתמוג אתך יחד "לאני" אחד המתדבק כביכול בשכינה, ואז תהיה תמימותך ושלמותך עם ה' אלוקיך. (*

ודאוי להתבונן כמה שנאמר בראשית הפרשה: "לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש, קוסם קסמים מעונן, מנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים וגו' תמים תהיה עם ה' אלוקיך" ולבאר את יחס רפסוק תמים תהיה וגו' לפסוקים הקודמים לו פי' רש"י ז"ל "התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחפור אחר העתירות אלא כל מה שיבא עלך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו" ואם כי דברי רש"י אפשר להבין גם ע"פ פשוטם, שהארם צריך לסמוך על ה' ולבטוח בו ולכלי התחקה יותר מדי לדעת עתידו, כי בהיות לבו נכון, סמוך ובטוח בה', לא ילך בגדולות ונפלאות ממנו, אלא יהיה תמים בבטחונו בה' כגמול עלי אמו וממילא יהיה עמו ולחלקו, כלומר קרוב אל ה' ויזכה לברכתו, בכל זאת יש כאן רעיון עמוק מאד למביני דעת. איתא בנמרא חולין (דף ו' ע"ב): "ההיא איתתא דהות קא מהדרא למשקל עפרא מתותי' כרעי דרבי חנינא אמר לה שקילי לא מסתייעא מילתיך. אין עור מלברדו כתיב — ופריך — והאמר ר' יוחנן למה

(* עי' שע"ד "קרבנות".

נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה — ומשני — שאני ר' חנינא דנפישא זכותי" ולכאורה אין זה מובן כי הלא מדברי ר' חנינא, שאומר לה "אין עוד מלכדו כתיב", משמע שמתוך הכתוב אנו למדין שאין כח בכשפים להזיק כלל והרי באמת יש כח בכשפים וכמ"ש רש"י ד"ה כשפים וכו' "שלא גזרו על אדם למות והוא מת ע"י כשפים". וזה קים גם למסקנת הגמרא ורק ר' חנינא דנפישא זכותי זכותו עומדת לו. אך זהו ביאור הדברה, כי אמנם נתן ה' יתברך כח למערכת הס"א להיות לה הנהגה חפשית באיזו מדה ומכואר בספרים הקדושים, שהוא בבחינת "בלב קשור בשלשלת"; שכחות הרע עושים ופועלים וכמדומה שיש להם כח עצמי, אבל באמת בשרשם מקושרים הם לרצונו יתברך ונבול הושם להם כל יעבירו לפגע ביסודות העולם ולשנות את תפקיד הבריאה ותכליתה, וכמו כן מוגבל כחם לבל ישלטו באלה האנשים בני העלי' הדבקים בה', נטועים במקום טהרה ומרוממים על כחות הטומאה, כי שורש שפע כחם הוא למעלה משורש הס"א ולכן האיש היודע את רבונו בדעת בהירה מכיר בלב שלם את השגחתו על ברואיו, ומרגיש הרגשה גמורה כי אין עוד מלכדו, הוא אינו עומד תחת שליטת כח הכשפים ואפס כחם נגדו.

מובן שלזה לא די שיהיה מאמין בה' ובהשגחתו בידיעה מפשטת בלי הכרה פנימית והרגשת לב אמתית, כאשר נמצאים כאלו בין הנמנים אל כת המאמינים, כי בכגון זה מלכד שלא יתכן שתהיה אמונתו שלמה; אחרי שאין לו מושג נכון כזה לא נתבררה אצלו הכרה זו בשכלי ולא נצטיירה בלכבו, הנה מכיון שלא חדרה אמונתו בכל מהותו, בהכנת השכל ורגש הלב; אי אפשר שאמונתו תהיה בהכרת דעת ובהבנה גמורה; ומכ"ש שאין בכחו להכניס את הכרת אמונתו זו בחייו שתהיה האמת הזאת עומדת לנגדו תמיד ובאמונתו יחיה. ורק איש כזה אשר הגיע למעלה זו של התפתחות השכל והרגש ואשר לומד לחקור אחר כל דבר אמת להבינו לאשורו, להכירו אל נכון להכניסו בלבו ולהנהיגו בחייו ושהכרת אמונתו נטועה במעמקי נפשו ממלאה את כל מהותו וחי באמונתו הוא מרובק ומקושר אל מקום רם ונשא — אל ה"אין עוד מלכדו"

שהוא למעלה ממערכת כחות הס"א ואז לא יגיעו אליו הכשפים ולא ישלטו בו. וכן לפי ערך כל אדם לפי מדת הכרתו ואמונתו בה, הוא נצול ממקרי הזמן, ופגעי התבל כי לא יגיעו כל אלו הכחות השפלים למקור שפע הקדש השופע אליו ממרום והרבה פגעים רעים לא יגיעו אליו ואל ישלטו בו, ולכן ר' חנינא דנפישא זכותי שהיתה גדולה מעלת זכות נפשו והי' חי בהרגשת „אין עוד מלכדו“ לא שלטו בו כלל הכשפים, אע"ג שכחן — כח הס"א — רב, שמכחישין פמליא של מעלה, ואמר לה שקילי לא מסתייעא מילתיך אין עוד מלכדו כתיב, כי מי שמרגיש זאת בכל מהותו וחי ברנש זה אין שום כח אחר יכול לשלוט בו.

וזהו מה שאמרה תורה: „לא ימצא בך וגו' קוסם קסמים מעונן, מנחש ומכשף“ וגו' כי כל אלה הדברים אין להם שליטה אלא בזה שאינו מקושר כולו לשורש הקדושה, אבל אתה „תמים תהיה עם ה' אלקיך“. כל תמימותך צריכה להיות דבוקה ואחורה כביכול, עם ה' אלקיך יאין מקום לכשפים שישלטו בך * והנה אצל איש זה לא תפרד מצוה ממצוה ולא ימצא שום דבר, הנוגע לעבודתו יתברך, שלא ירגיש כי שלמות נפשו תלו' בו, כי בכל דבר אשר יראה שם איזו מגרעת, אם במעשיו הוא או במעשי אחרים, כל מה שהוא נגד רצונו יתברך, תסבול מזה נפשו ותדרשהו לתקן את הנפגם ולבנות את ההרוס וכמו שהורינו חז"ל „הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרם של מצות“ (אבות פ"ב) וכלל זה הורו חז"ל לכל המון בית ישראל שלא יבחנו בין מצוה למצוה להזניח ח"ו איזו מצוה מפני שאינם יודעים מתן שכרם אולם לזה האיש התמים עם ה' אלקיו לא יתכן כלל שיפריד בין המצוות, כי כל מגרעת תכאב לו והכל מורגש כחלק מעצמו ובשרו, לכו ונפשו, ואם באברי הגוף שאינם ה„אני“ העיקרי

(* ורש"י ז"ל בבארו בפשטות „התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחרי העתידות“ הוסיף, כדרכו בצחות לשונו, למביני דעת „ואז תהיה עמו ולחלקו“, דהיינו חלק מן הכל כי התמימות תהיה עמו יחד וכאמור „כי חלק ה' עמו“.

של האדם. כולם חשובים ויקרים לו כאחד — בדברים רוחניים. הנאחדים ומאוגדים בפנימיות נשמתו של האדם לתכלית נצחית אחת עאכו"כ שאת הכל ירניש וכל דבר ימצא את הדו בנפשו לתור ולדרוש את הטוב והמועיל לתכלית האמת בכל מקום שהוא, ולא יוכל להעלים עינו מכל חסרון ומגרעת אשר יהיה בעולם. אם אחרים עוברים על רצונו יתברך ופוגמים בזה את העולם — מכאובו הוא, עלבון האמת — עלבוננו הוא, ומכל דבר שהוא נגד רצון ה' — הוא יסבול וגם אלה בני האדם הרחוקים מדעת אמת והולכים בחשך, גם הם קרובים אליו, כי אף הם חלק מבחיר היצירה ומכלל הבריאה שנבראה לתכלית הנצח, שהוא עצמו חלק בלתי נפרד ממנו; וכשהם אומללים, אובדי דרך כאבו נעכה, כי בנפשו הוא שבני האדם, שהם עצם מעצמו וחלק מנשמתו, יכירו וידעו את האמת הנצחית המאורגה בכל נימי נפשו, ומאוחדה עם כל מהותו ונשמתו.

„אכן חלינו הוא נשא ומכאובנו סבלם ואנחנו חשבנוהו נגוע מוכה אלקים ומעונה והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו“ וגו' (ישעי' נג).

הנביא מתאר לפנינו את גואלנו, משיח צדקנו (*), ראינוהו נגוע מוכה אלקים ומעונה אבל באמת לא יחסר לו אלא שלומנו, שלום עמו; כי „חלינו הוא נשא ומכאובנו סבלם, והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו“, כי כל החסר בשלמות הבריאה וכל מכאובי בני האדם כאבו הוא ועל פשעיהם נפשו עליו תאבל. ובהיות האדם מקושר עם רצון ה' רואנ הוא לשלמות ותקון כל הבריאה כולה, שש ושמה בנצחון האמת ומפלת השקר, כי אין קץ לרדישת נפשו שהצדק ישרור בעולם ורצון ה' ישלט בכל. בפרשת יתרו כתיב: „ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים“ וכתב ספורנו ז"ל: „לא שמח על אברן מצרים כראוי למקנא לכבוד קונו כענין ישמח צדיק כי חזה נקם אבל שמח על טובתם של ישראל כמרחם על דמעת

(* עי' סנהדרין צ"ת.

העשוקים". והנה לפי דעת בני אדם הרי לכאורה השמחה בישועת הצדיקים והצללת העשוקים מיד עושקיהם היא מדה טובה יתרה מאשר לשמח במפלתן של רשעים אבל לא כן דעת התורה! היא דורשת מעלה יותר גבוהה, רגש יותר נשגב קנאת כבוד קונו לא רק שיהי' האדם רחום וטוב לב אלא יקנא גם כן לעלבון האמת, יכאב לו כשהרשעה מתגברת וישמח כי חזה נקם; כי פגימת העולם כאבו הוא ותיסון העולם ע"י אבדן הרשעה נותנת שלמות בנפשו ומעוררת בו שמחה רבה בראותו אור האמת זורח והרשעים מורדי אור יאבדו. ואל יחשוב האדם שהוא טוב לב כאשר אינו שמח במפלתן של רשעים, כי אין זה ממעלת טובו, אלא מפני שלא נצטער במדה הראוי' כשראה את דרכם צלחה להרום ולאבד את הטוב והישר ומשום כך לא ירגיש שמחה במפלתם.

על כן דעו נא כי אי אפשר להתחשב בדברים אלו עם השקפת העולם, כי התורה הקדושה דורשת מהאדם מסירות גדולה והתענינות מרובה לקדש שמו יתברך. עד אשר בראותו רשעים מעליבים את האמת והטיב עליו לרגיש כי מכאיבים ומעיקים לו — ל"אני" האמתי שלו, המאוחד עם רצון ה' ודבוק עם הבורא כביכול, ואז ישמח כי חזה נקם.

בדרשי זה כבר ברבים אמרתי לבאר מפני מה יש טועים לחשוב כי עובדי ה' קהל היראים אינם כ"כ טובי לב ודורשי שלום, במדה הנראית לעין לפעמים אצל החפשים, ובארתי כי באמת ודאי אי אפשר שתהי' מדת הטוב ועדינות הנפש אצל החפשי יותר מאשר אצל המאמין בה' ית' ושואף לילך בדרכיו ולשמור מצוותיו; כי הלא אצל הירא ה' מדת הטוב והחסד היא יותר עמוקה בפנימיות נפשו, בהרגישו הטוב והחסד לדבר נעלה ונשגב מועיל בתכלית לעולמי ער, בשעה שאצל החפשי כל דבר יש לו רק ערך זמני, אשר סוף תכליתו הוא בעולם הזה העובר; אולם בכל זאת יש אשר ההתלהבות וההתפעלות במדת ההטבה לבני אדם נראית יותר אצל החפשי, ובעבור זה נדמה כי הוא מטיב יותר מפני שהוא מרגיש את עשיית הטוב עם בני אדם לדבר היותר נשגב ונעלה ל"נומר האחרון", המעלה הכי עליונה בערכים הרוחניים, כי הלא אין לו מושג

יותר נאצל מזה, תחת אשר המאמין בה' מוצא לפניו הרבה דברים נעלים נכבדים ונאצלים שאליהם. הוא נושא את נפשו, כגון עבודת חזוק האמונה, אהבת ה' מסירות נפש בעד קרושת שמו יתברך, ועוד רבות כאלה, דברים נעלים ונשגבים, אשר על כן הורברים הנחשבים אצל החפשי לתכלית הטוב ומדרגה הכי עליונה בשלמות האדם הם אצל הירא רק אחת מהחיובות הרבות המוטלות על האדם, ושמעתי כי נמצאו כאלה אשר התרעמו על דברי באמרם כי השפלתי את ערכה של מדת החסד, אבל באמת תלונת שוא היא, כי התורה דורשת מהאדם דבקות בה' התקשרות עם רצונו יתברך ומסירות לקדושת שמו, והעמידה את זה לעיקר ושורש כל המדות הטובות והמעילות אף שבין אדם לחבירו, שגם הן צריכות לנבוע ממקור קדוש זה, שבלעדי זאת יתרוקנו מתוכנם ויאבדו ערכן וחשיבותן. ויתרו אשר היתה בו מדה גדולה של אהבת ישראל ורחמים על העשוקים לא היתה דעת התירה נוחה הימנו על אשר לא היתה בו במדה הדרושה מסירות לה' יתברך, הכרת האמת ודבקות אל הנעלה והנשגב, ולא שמח בראותו נקמת ה' ברשעים מרגיזי קל [ובאמת יש לרעת כי אלה הדרושים תמיד מתינות בענינים רוחניים ואינם סובלים את הקנאות בעד קדושת השם אין זה מטובם ומעלת נפשם, כי אם מחוסר מסירות לה' וקדושת שמו והוכחה לזה, כי הלא אם אך יפגעו בכבודם או בממונם יקפידו ויתרגזו ולא יהיו מתונים כלל, הרי שאין המתינות באה אצלם מתוך אהבת הבריות אלא מפני שלא יכאב לבם על עלבון האמת וחלול שם שמים ח"ו].

אולם אולי יש מקום לחשוב כי לשלמות ותמימות העבודה של האדם אינו כדאי **שיתרחבו** השקפותיו ויתרוממו מושגיו והכרותיו ותגדל השפעתו על אחרים ברב חכמתו, כי יש לחשוש שבהתרחב **אפסי** המחשבה של האדם ובהיותו עסוק בהרבה דברים של מחשבה – עיון ומעשה אינו פנוי כ"כ לעבודה של פשוט **המעשים** ותכלית הוזהרות המצוות ה' ויראתו. אבל באמת לא כן הדבר, כי כמעט אי אפשר שתהא מעלת גדולתי של האדם סותרת את עברתו ביראת ה' ואדרבה לאיש אשר לא נתפתחו

כחותיו ושאיופותיו כראוי ואשר לא הרחיב את השקפותיו ומושגיו כאמונה ודעת ה', קשה מאד להיות זהיר בזהירות גדולה בעבודת ה' ומצותיו. ואף שנמצאים רבים יראים וחרדים כאלה, בכ"ז עלולים המה תמיד להכשל ח"ו, באשר לא למדו לשקול כל דבר במאזני צדק וישרות הדעת הבאה מתוך הסתכלות עמוקה והתפתחות רחבה. אך אף אם נניח שאפשר לו לאדם להזהר יותר במצוות ה' וביראתו אם לא ירחיב את דעתו והשקפותיו, בכל זאת יש לנו ללמוד מדברי תורתנו הקדושה כי מעלת האדם המפותח בדעת והכרה ברורה ובהירה באמונת ה' ותורתו, לדעת ולהבין כל דבר ע"פ אמתת ענינו בעמק החכמה גדולה ממעלת הזהיר ומדקדק ביותר במצות ה' מתוך יראה בלי דעת והכרה עמוקה.

הנה עצת יתרו למשה היתה, שיבחר מן העם אנשי חיל, יראי אלקים, אנשי אמת, שונאי בצע וגו' וכתוב בתרו' „ויבחר משה אנשי חיל וישם אותם שרים על העם“ וכתב ספורנו ז"ל: „אחרי שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו, בחר באנשי חיל, בקיאים וחרוצים לברר וללכּן אמתות דבר ולהביאו אל תכלית, יותר מיראי אלקים בלתי אנשי חיל, כאמרם ז"ל אם תלמיד חכם כנחש הוא חגרהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד אל תדור בשכונתו“.

הנה כי כן הבין ספורנו ז"ל במושג אנשי חיל, רהיינו חרוצים לברר וללכּן אמתות דבר ולהביאו אל תכלית, ולמד מדברי תורתנו הקדושה כי גדולה מעלת החכם, אשר בכחו לברר וללכּן כל דבר לאמתו עד אשר יביאהו אל תכלית, היינו, עד סוף דעתו והבנתו, ושיהיה הדבר מוסכם ימוחלט אצלו, אף אם יחסר לו ממדת שלמות היראה וקשוט המעשה, עד אשר יהיה ראוי לכנוי „ירא אלקים“ כפי מושג התורה הקדושה, יותר ממדת ירא אלקים, הראוי לשם זה וחסרה לו ההתפתחות השלמה בתכלית החכמה. וסמך על זה דברי חז"ל שאמרו „אם תלמיד חכם נוקם ונוטר כנחש חגרהו על מתניך“ [אמנם ספורנו ז"ל דגן על המלים „נוקם ונוטר“ וכבר נתבאר אצלנו כי נוקם ונוטר

כנחש אין הכונה בזה שיהיה ח"ו פגום במדותיו, אלא הכונה היא כי תלמיד חכם אמתי, שיש לו בהירות השכל ואור הדעת במדה מרובה מוכרח שיהיה לפעמים נוקם ונוטר כנחש מפני שגדל אור החכמה והכרת האמת אינו סיבל את הרע והפחיתות וגם אסור לו לפעמים לעבור על מדותיו וכמאמר חז"ל במק"א (יומא כ"ב) "כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם"*) ואעפ"כ "חגרהו על מתנך" ואף שיש סבבה שתכשל באיזה דבר והוא לא ינקה אותך מ"מ טוב להיות קרוב אליו, חגרהו על מתנך, כי סי"ם התחברך אליו יהי' לך לברכה ואחרית שלום. ואם עם - הארץ חסיד הוא — כאשר הי' רגיל ביותר בעת אשר יראת ה' היתה שלטת במדה מרובה אף בין המיני עם, שנמצאו אז אנשים יראים וחרדים ע"פ טבעם ודרך חייהם ומה שהוא נגד הדין נהרו מלעבור על זה בתכלית הזהירות וגם נתראו בעלי מדות טובות מתחסדים עם קונם ועם בני אדם אבל רחוקים היו מחכמה ודעת ולא ידעו לשקול את כל דבר במשקל החכמה בביררות וישרות השכל — על איש שכזה אמרו חז"ל "אל תדור בשכונתו", כבנה היא לרור בשכונתו, כי אי אפשר לדעת מה שיעלה על דעתו הבלתי מפותחת ומה יהיה ישר לפניו ע"פ הלך נפשו הקצרה, ולפעמים, דוקא מפני חסידותו; הסכנה עוד יותר גדולה, אי אפשר לשער כמה עלול עם - הארץ חסיד להתעקם ולהתפתל ולחשוב על דברים פחותים ורעים כי הם תכלית הטוב והמועיל ע"י דרכי חסידותו הבלתי מפותחת.

כל זה בנוגע לאיש המעלה, אשר הגיע למדרגה נשגבה בתורה, בחכמה וכיראת ה', אבל עוד יש להסתפק בדיננו; כשעדיין רחוקים אנו ממדרגה גדולה זו, וא"כ נשאלת השאלה לפניכם ההנעתם כבר למדרגה זו לפעול ולהשפיע על אחרים ולהאציל מרוחכם על העולם? אכן אם לזאת יחכה האדם ויצפה לא אדע מתי נתמלאה סאת התפתחותו והשתלמותו עד אשר יאמר יש לי רב ואוכל כבר להשפיע על אחרים, כי האם הגיע האדם

(* עי' שע"ד "אל יחסר המוג".

מעולם לתכלית השלימות ולסוף מעלת הקשוט ושפור המחשבה והמעשה, עד אשר בטוח הוא כי כבר נועד ללמד לבני אדם דעת אמת ובשרון המעשה, מי לנו גדול ממשה רבינו עליו השלום, אבי הנביאים, אשר הגיע למעלה הכי עליונה ובהיותו עסוק בעבודה קדושה; בענין הכי רם ונשא, היפעה נכבדה היחידה בעולם מיום ברא ה' אדם על הארץ — מתן תורה וגלוי שכינה אשר ה', כביכול, ירד על הר סיני לעיני כל ישראל והוא הנבחר מאת ה' שתנתן תורה על ידו; עליו ספרה התורה והעירה בשבחו! „וירד משה מן ההר אל העם“ ודרשו חז"ל שלא פנה לעסקיו אלא מן ההר אל העם.

מה נפלא הדבר ומעורר השתוממות, איזו שבח הוא למשה רבינו; בשעה שהוא הולך בשליחות נשגבה כזו, בשעת הרת עולם של מתן תורה, אינו פונה לעסקיו; אינו סר לביתו לראות בשלום משפחתו! אבל כך הוא טבע האדם אף בעמדו על המצב הכי גבה עדיין דרישות חיינו מושכים איתו למטה, מעסיקים אותו ומטרידים אותו ויש כאן שבח אף למשה רבינו עליו השלום, שבהיותו שלוח מאת הקב"ה מן ההר אל העם לא פנה לעסקיו לראות את אשתו ובניו ולא רחה את מלוי שליחותו למסור לעם את דבר ה' לאתר זמן. לנו נדמה כי לו נפקדנו אנו לשליחות חשובה ורבת ערך בעד הכלל כולו מאת ה', אף לפי מדרגתנו לא הי' עולה על דעתנו לפנות לביתנו אבל באמת האדם אף הכי גדול קשור כ"כ עם הקשר הגופני והדרישות החמריות, שאף בהמצא במצב הכי נעלה עדיין יש מקום בנפשו גם לדברים פחותי וקטני ערך המושכים אותו אליהם ולא יפלא אפוא אם הקשר עם עסקי הבית והמשפחה וכדומה גדול כ"כ עד כי מעלה היא למשה רבינו ע"ה שלא פנה לעסקיו והלך ישר מן ההר אל העם.

ולכן אם יחכה האדם; עד אשר יגיע למעלת השלמות לא יבא לידי מעשים ופעולות לעולם. ואעפ"י שנאמר „התקושושו וקושו“ ואמרו חז"ל „קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים“ (ב"מ קז) אין הכינה בזה שלא ישתדל להשפיע על אחרים עד שיגיע לתכלית השלמות ורק אז יקשט את אחרים כי אם לזאת יחכה לא ימלא תעודתו זאת לעולם ואדרבה כל כמה שיגדל ימצא עוד יותר מגרעות

והסרונות בעצמו הדורשים תקון ושפור; אלא נאמר בזה כי יכון ויתאים את הקשוט לאחרים לרגשותיו ולשאיפותיו הוא וההשפעה על אחרים תהא שופעת מנפשו כתורה מקשוט עצמו.

לכן אם רק מרגיש האדם, כל אחד לפי מדרגתו, שאיפה לטוב ואהבת האמת וכבר זכה לאיזון הכרה נכונה, בה במדה שהוא מצא לעצמו מן האמת ושואף ועמל לקבוע את דרכו על פיה, באותה מדה עליו לשתף באשרו את אחרים ולהאיר עיניהם מאותו האור המזהיר לפניו. ומה גם אם זכה שיהי' לו מורה דרך המלמדו ועוזרו ללכת בדרך הטוב והמועיל, ודאי שהחובה עליו לזכות את אחרים, להראותם את הדרך המובילה אותם לאשרם ולהעניק אותם מאותו האוצר של דעת ה' ותורתו אשר הגיע אליו.

עלו בדרך ה' ויכנסו דברי תורה יראה חכמה ודעת בלבבכם. והי' כל שעה כי תפקחנה עיניכם והאמת לפניכם תופיע, האצילו מרוחכם על אלה התועים, אובדי דרך ואת עיני ההולכים בחשך תאירו וראו אור!

כל ישראל ערבים זה בזה

"תנו רבנן: אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. מעשה ברבן נמליאל שאמר: השכימו לי שבעה לעלי, השכים ומצא שמונה, אמר: מי הוא שעלה שלא ברשות — ירה. עמד שמואל הקטן ואמר: אני הוא שעליתי שלא ברשות... ולא שמואל הקטן הוה אלא איניש אחרינא ומחמת כיסופא הוא דעבר, כי הא דישב רבי וקא דריש והריח ריח שום, אמר: מי שאכל שום יצא, עמד ר' חייא ויצא, עמדו כולן ויצאו. בשחר מצאו ר' שמעון ברבי לר' חייא, אמר לו: אתה הוא שצערת לאבא? א": לא תהא כזאת בישראל. ור' חייא מהיכא נמיר לה? — מר' מאיר, דתניא מעשה באשה אחת שכאתה לבית מדרשו של ר"מ, אמרה לו: רבי, אחד מכם קדשני בביאה, עמד ר' מאיר וכתב לה נט כריתות ונתן לה, עמדו כולן ונתנו לה; ור' מאיר מהיכא נמיר לה? — משמואל הקטן, ושמואל הקטן מהיכא נמיר לה? — משכני' בן יחיאל, דכתיב: וישן שכני' בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא: אנתנו מעלנו באִסינו וגו', ושכני' בן יחיאל מהיכא נמר לה? — מיהושע, דכתיב: ויאמר ה' אל יהושע קום לך, למה זה אתה נופל על פניך, הטא ישראל... ואיבעית אימא ממשה, דכתיב: עד אנה מאנתם". (סנהדרין י"א ע"א).

כל הענין הזה תמוה. האם זקקים אנו להוכחות בכדי לאמת מדה כזאת, אשר נכונותה ותועלתה מובנות לכל? ומי זה לא ירגיש, כי יפה לו לאדם לחשוך חרפה מחברו ולמנוע ממנו ביוון וכלימה, וכי לא נוכל להגיע לידי הנהגה זו על פי דעתנו אנו מבלי הוכחה מן הכתוב ומן הקבלה?

וזאת ועוד אחרת: אף אם אין לסמוך על עצמנו ודרושה לנו הוראת גדולים, בשל מה חזרת הנמרא אחר השתלשלות אותו הלמוד עצמו, היינו שכל אחד למד מהקודם לו בזמן ובמעלה, עד יהושע בן-נון או משה רבנו ששמעו מפי הקב"ה בעצמו, הרי אפשר לנו ללמוד מראי' אחרונה, מדרכי התורה הק' בן נפלאות ממנו ראי' אחרונה זו, שאמר הקב"ה "עד אנה מאנתם", הרי שם הטעם הוא כמש"א חו"ל: "בהרי הוצא לסי כרבא", והיינו לא משום שמשה ואהרן נמצאו אשמים, אלא סמיכות השושנה לקוץ נרמה לה ללכות עמו; וא"כ הרי אין שם הטעם, מפני שרצה הקב"ה לחפות על האשמים שלא יעלבו!

ע"י עיון מעמיק בדברי חז"ל, בהתאמצות להכנים ולחדור לתוך-תוכן של דברים, הננו למדים כי חכמינו ז"ל בעומק חכמתם ידעו, כי אף אלה הדברים אשר למראה-עין פשוטים הם, אל לו לאדם להנהיגם בחייו כשישען רק על בינתו בלבד, מבלי אשר למד מרכותיו, אשר גם הם לא המציאו את ההנהגה עפ"י שכלם, אלא למדוה מרכותיהם עד כדי הגיע לדברי תורתנו הק', מקור כל דעה נכונה ומדה טובה; וזה מפני שכל רגש — אף הכי טוב והיותר נאה — עדין טעון הוא כריקה, אם גם למעשה כראי והגון להתנהג לפיהו, ראשית: כי גם ברגשות עילאיות אל לו לאדם להפריז על מדתם (לזאת נקראו מדות, מפני שעלינו להעמיד כל דבר לפי מדתו הנכונה) ואם יפריז על המדה, יש אשר יצא כבר מכלל הטוב ויהפך, ח"ו, לרועץ; הבקורת, שקול הדעת וההכרעה בכגון דא, יש למצא בתורה"ק ונמסרו לחז"ל יודעי דעת-עליון ורצונו אשר התלבש בתורה"ק, ומפיהם אנו חיים. השנית: כל מדה נכונה, אם נהפוך בה ונבחין את כל הענינים המסתעפים על ידה בנפש המטיב, וגם בנפשות אחרים, אשר יחס להם לאותו הענין, נמצא כמה שזכרות בצדה. יש אשר עפ"י השקפה שטחית ומשקל ראשון נחליט על דבר זה או אחר כי טוב מחלט הוא, ואחרי אשר נשים עליו עין בקורת חודרת, נבחין בדבר זה עצמו בקעים, חסרונות ומגרעות לאין ספור, עד כדי יציאת שכרו בהפסדו.

מכל האמור מתברר, כי א"א להחליט על טובו וזפיו של רגש ומה גם להתנהג לפיהו בחיים המעשיים, טרם שקל אותו האדם במאזני השכל; ועוד לא די לו בזה, אלא גם על שכלו ובקרתו לא יסמך, אלא עליו להעמיק ולעיין בדברי הראשונים, להתבונן בדרך חיי גדולים, להבחין כוון מעשיהם ולהשכיל לדעת איך ולפי אי-אלה תנאים החליטו קדושי עליון להתנהג למעשה, עפ"י אותה המדה ואותו הרגש.

בא וראה, כי אותה ראי' ראשונה ממעשה דרבי חייא גם כן רבת צדדים היא; היקף הדבר לכל צדדיו יכנים ספק בלבותינו בנוגע לטובו של הענין ותועלתו בעדנו. כי אף זה שמצאנו לנכון, היינו העברת הפשע מהחבר ונטילתו על עצמו, ג"כ אינו כ"כ פשוט בזכותו, כי ראשית: הרי מחזיק הוא את עצמו בחוטא בעיני אחרים שגם צער לרבו. שנית: במקום שאתה מוצא ענותנותו, אתה מוצא מקום לרגש של יהירות, בזה שאותו המטיב מרגיש בעצמו כי הוא כ"כ מנוקה מעון, עד שהוא ראוי לשאת חרפת חברו. השלישית: תחת להסל משא חברו הוא גם מחמיר עליו, בזה שהוא מרגיש בפחיתות ערכו, שאינו ראוי לשאת עונש בעד חטאו, וחברו עולה עליו במעלה שהוא נוסל עליו עונשו הוא. והרביעית: הלא יש כאן לחשוש לעלבון כבוד רבו, שרצה להעניש את החוטא, וכי יש לו רשות לחפות עליו? למען דעת כי מדה, רגש והנהגה כזו ממקור האמת ינבעו, למען היות בטוח כי יצא הדבר מתוקן ומשוכלל, ה' צריך ר' חייא ללמוד מדה זו מרכותיו, בידעו כי גם הם לא החליטו עפ"י שכלם ודעתם, כ"א למדו רב - מפי - רב, עד אשר מצאו יסוד ושורש לזה בתורה הק'.

זולת הנמוקים הנזכרים, הנה באמת שונה מאד המעשה הנעשה עפ"י שכל האדם ורגשו, מאשר יעשהו לפי הכוון אשר נתנה לו התורה הק'. ויש אשר אותו הדבר בעצמו, יקבל תוכן אחר לגמרי, מתוקן ומשוכלל ביותר, כשנכון אותו לפי דעת - תורה.

ושוב אנו רואים זאת ממעשה דר' חייא: לנו הלא נרמה, שהעושה ככה הנהו באמת מנוקה מעון ורק מדת חסד נעלה היא, ולו יאתה תהלה, וכשנתבונן בדברי תורה"ק, נמצא כי שורש המעשה לכל פרטיו וגונו, נשמתו לכל חלקיה, ממקור אחר לגמרי ינבעו, מאותה ההנחה, כי לא משום חסד נפרז ונדיבת-לב רחב ראוי לו לאדם להשתתף בעלבונו וענשו של חברו, כשהלז עושה דבר לא טוב, כי אם בדין ובמשפט הוא נוטל חלק בעון ובגמול, וארובה, פחיתות בנפש ושפלות תהי' לו, בראותו את חברו עלוב והוא יאמר: שלום עליך נפשי, כאילו אין לו חלק באשמה זו.

כלל גדול הוא:

שותף הוא האדם לפעולת חברו. רבר שאינו נכנס בחוג האפשרות הוא, כי פעולת האחד תהי' משוללת השפעה על משנהו ועל הקרובים לו. ולא רק עליהם, כי אם במדה זו או אחרת משפיע הוא על נפשות בני האדם בכלל. האדם השפעתו מרובה על חברו. בזכותו את נפשו, בשפרו את מעשיו, בטהרו מחשבותיו, בתקנו את דרכיו — תרבה השפעתו להטיב ולתקן נפשות זולתו. דגשותיו הטהורים, מחשבותיו הזכות מתפשטים באויר העולם וחודרים ללכות בני-אדם ויוצרים אוירה של אמת טהורה וטובה. וכמו שמצינו בספה"ק, שכשהאדם עושה מצוה מוקף הוא באויר גן-עדן, המתפשט ומטהר את הסובב אותו; וכפי גודל המצוה וזכות נפש עושיה, כן יתרחב חוג התקף של אוירת גן-עדן אשר תקיפהו ומתפשטת ממנו; וכן הדברים האמורים בהכשל האדם באיזה דבר מגונה, כי אזי על כולנו להרגיש את השתתפותנו באותו המעשה, כי לו היינו מזקקים את לבותינו יותר, לו היינו מתקנים את דרכנו ומשפרים כל מעשינו, אזי אין ספק שהשפעתנו היתה מתגברת על עושה העול והיתה מונעת מעשות רע. ולא עוד אלא שפועל הרע מוכרח שישפיע גם עלינו, בזה אשר קרב את החטא גם אל אלה אשר לא נכשלו בו בפועל ומושפעים הם ממנו. נמצא שהחוטא בשעה שהוא פועל רשע משתתפות בזה — מבלי דעת — נפשות יתר בני האדם המתקלקלות אתו יחד. הנלכב, זה המרגיש ומכחין את המתרחש בתוכו פנימה, מכיר בכל חטא הבא לעולם, שגם הוא נעשה לו שותף, אם אף במדה זעומה, ועפ"ז אינו מתיחס כלפי החוטא בתור זך וישר ופטור מקחת חלק בעונו.

עפ"ז נבין את הדברים אשר עמדנו עליהם בראש דברינו, כמה שהמשילו חז"ל מש"א הכתוב: "ער אנה מאנתם", 'שהוא כראמרי אינשי, "בהדי הוצא לקי כרבא", כי אין זה מפני שא"א להבדיל את השושנה מן הקוץ, שהרי לא כמדת בשו"ד מדת הקב"ה, היודע ומכיר שורש ומקום כל דבר, וחלילה לו

לשופט כל הארץ להעניש את הצדיק ונקי יחד את החוטא ופושע, אלא באמור: להיות השושנה קרובה לקוץ, ישנה השפעה מהאחד על משנהו, ואם לא נברה השפעת השושנה על הקוץ לבלי יכאיב, אות הוא כי ההשפעה ההפכית המפסידה עשתה רושם שלילי גם בנפשות הצדיקים. ועל כגון דא נאמר: עד אנה מאנתם, והעונש אשר נתן עליהם — בדין הוא.

זה הוא בנוגע להשפעה הכללית, אשר יש לכל אדם באשר הוא אדם, על אנשי תבל, אולם בני-ישראל יש להם קרבות-נפש מיוחדת המסבבת וגורמת להשפעה גדולה בנפש כל אדם מישראל על שאר בני עמו; ואפשר שוהי כונת חז"ל באמרם: „וכשלו איש באחיו — מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה“ (שבועות ל"ט) — לא אמרו „זה ל זה“, אלא „זה ב זה“, היינו שנפשותיהם מקושרות ומעורבות יחד, ולכן פעולת היחיד מוצאת הדר-קול בלכות כל בני, וא"א שיפרד האחד ויחטא על חשבון עצמו, מבלי אשר יפגום בנפשות זולתו; (ועיין בספר „תומר דבורה“, המבאר ענין כל ישראל ערבים זה בזה, שהם מעורבים ממש. ודברי תורה פ ד ס נדרשים והכל עולה למעם אחד), וכשחטא עכן, כשמעל בחרם, אמר לו הקב"ה ליהושע: „חטא ישראל“ — כי אמנם לא רק עכן חטא, אלא עם ישראל חטא כשנמצא בתוכו עכן שמעל בחרם, — וחטא הכלל הוא. ובשיצאו מן העם ללקוט ולא האמינו בדבר ה', חסרון אמונה הוא בכלל ישראל ובתוכם גם משה ואהרן, ולכן אמר הקב"ה: „עד אנה מאנתם לשמור מצוותי ותורותי“.

למדים הננו מזה, כי אם יתעורר אצל האדם הרגש והחפץ להשתתף בעלבוננו של חברו, בעד מעשה לא-טוב אשר עשה — אם ידע האדם בשעה זו, כי לא רק הרצון לחפות על כלימתו של חברו הוליד אצלו החפץ לשאת בעונשו, כי אם, ובעיקר, הידיעה שגם הוא אינו חף מפשע, וכתוצאה מזה יש לו ליטול חלק בעלבון ובעונש, כמה נאה ומשופר הוא המעשה הזה וסרו כל הדברים המתעוררים ובאים, כשהוא עושה בלי רגש ערבות שלמרתנו תורה"ק. עד כמה גדולה השפעת האדם על חברו, אנו למדין מדברי חז"ל (אבות פ"ה): „עשירה דורות מנח עד אברהם וכו', שכל הדורות הי' מכעיסין ובאין, עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם“. לכאורה אי-מובנים לנו אלה הדברים, שהרי איזה שכר מזומן הי' בשביל המכעיסין כי יוכל אברהם לקבל? וכן תמוה הוא, איך זה אפשר שימסר שכרו של זה לאחא, וכי ח"ו עביר קוב"ה דינא בלא דינא?

אבל הוא אשר אמרנו, כי כאן למדונו חז"ל, עד כמה בטבעו של האדם הוא להתרשם מאחרים, עד אשר אם ימצא אחד אשר נטה הצדה מדרך האמת, כבר הכביר עול קבלת מלכות שמים וההליכה בדרכיו ית' על הנשואים; כש"כ אם רבים הם ומה גם אם רוב העולם רחקו מדרך ה' — אז בכפלים הוא המרץ אשר ידרש למען התגבר על היצר ולשמור על הצעד הנכון. השכר הקבוע לו

לאדם עולה בדרכיך עם הסרץ והאון אשר ידרשו לו לבלי סוד מדרך ה'—לפום צערא אנרא—וכשרוב או כל אנשי העולם עובו דרך־ה' ורק האחד נשאר אשר יחזיק בה, אין עורך לשכר הצפון לו; רב הוא על אותו השכר שהי' מגיע לו לו הלכו הכל בדרכי־אמת. לפ"ז נמצא שחלף השכר שהי' נתן להם, לו שמרו משמרת השם, ושנאכר מהם באשמתם, עלה שכרו של זה האחד, אשר נשאר תמים עם ה' ומחזיק במעונו.

אולם למען הבין בשל מה נמסר בדיוק כל השכר אשר הי' שמור לאחרים לזה אשר נשאר נאמן לברית־ד' — עלינו להתבונן כי חז"ל ידעו להעריך את מדת ההשפעה שיש לו לאדם על חברו ואת מדת הקושי שיש לו לפי מה שיתמעט מספר ההולכים בדרך ה', ומדרו באמת־מדה מדויקת, כי כמו שבעיני החומר, אם יעמים האדם על שכמו משא, נמצא שכל כובד המשא הוא עליו, ואם יצטרף אליו שני, אזי יחלק המשא בין השנים וכן הדין בעשרה, וכמו כן אם יתרפה אחד מהעשרה, יתחלק המגיע לו — לולא עוב את פעולתו — בין התשעה הנותרים, כמו כן הוא ביחס לכהות הנפש: לפי מדת ומספר העובדים את מצוות השם ותורתו, יכבד המשא על הנותרים, אלה הנאמנים לה', שהרי נושאים הם משא המוטל על אחרים ולכן הם נוטלים שכר עוזבי המשא, ואם אחד הוא שנשאר נאמן לה', שכרו יגדל כפי מדת שכרם של כל אנשי העולם לו הי' כולם יראי ה', ובדין יגיע לו, כי ע"י המרץ והאחריות שלו פעל ותקן בכריאה והרבה התגלות האור האלקי, באותה המדה ממש שהי מתקנים כל העולם כולו, אלמלי היו כלם עובדי ה' ונוצרי פקודיו, כי לרחמנא גלי ונשקל בשקול קל־דעות, שאותה המדה של מרץ נמצאת בכל אופן, בין אם כל בני־אדם הולכים בדרכיו ית', ובין אם — א ח ד ממלא תפקיד הכל, כי המעטים הנשאים בכל העולם נושאים את כל המשא ומתמצה מהם המרץ הדרוש, ואם אחד הוא הנשאר, ומה גם אחרי עבור עשרה דורות שהיו מבעיסין ובאין, אז זה האחד המכיר את האמת ומכוון את חייו לפיה — עליו להמציא את אותו המרץ, שהי' צריך להמצא לו היו כל עשרת הדורות מאמינים בה' וחוסים בצלו, הקב"ה לא את רוב העובדים הוא מבקש, אלא את המרץ הדרוש, שע"י מגיע העולם לתכלית הנרצה, תכלית תקונו, וזהו ביאור דבריהם ז"ל, כאמרם כי אברהם אבינו קבל שכר כולם, כלומר: שכר כל הדורות המזומן להם, לו היו מעשיהם מגיעים למעשי אברהם.

הכרת כלל הערכות למרו חז"ל מתורה"ס, שבעשות אחד מאנשי תבל — ומה גם כנ"י ואף אחד מבני החכמה — דבר אשר לא טוב, ח ט א ה ר ב י ס הוא ועל כל אחד לקבל נזיפת הרב ולשאת בעול חרפת החוטא.

למדים אנו מזה:

א. כל מדה נכונה, אף הכי טובה ומשובחת, תתגלה כרגש נכון וטהור, רק כשתבחן ותצרף בכור המבחן של תורה"ס, אך ורק אז היא מדה טובה, נאה ומחוקנת.

ב. לא די לנו בזה, אלא שאפילו ללמוד מן התורה על מהות וטיב המדה, לא כל אדם יכשר לזה, אחרי שהענין טעון שקול־דעת בהירה והתבוננות חודרת ועמוקה, איך להתיחס בפועל לרגש כזה הנמצא בתורה ולהנהיגו בחייו הוא. ולכן לא לקח לו ר' חייא עטרה זו, ולא רק שלא דרש בעצמו — את הנוגע להנהגתו — מדברי התורה הק', אלא אף מדורות שקדמו לו לא למד לרכוש את המדה לעצמו, מפני שלא כל אדם יכול לקבל מדות והנהגות מאנשים אשר גדלו הרבה על שעור־קומתו; אותה המדה אשר נאה ומשובחת היא לגדול, אפשר שאינה יאה לכל לקטן הימנו. ויש אשר אותה המדה המעולה אשר יתנהג בה מורם מעם, תתפתל אצל זה אשר לא עלה למדרגה זו והתוצאות תהיינה הפוכות. וכבר ראינו כי קטנים אשר החזיקו במנהגי גדולים, לא הלמה אותם העטרה, ואדרבה הם עצמם נתקלקלו וההנהגה נתקלקלה עמהם. ובשביל כך לא למד ר' חייא הנהגה זו אלא מר' מאיר, שהי' חי עוד ברורו ולמד ממעשיו ומצא בנפשו איזו השתוות עם דרכו של ר"מ. ועפ"ז ידע להחליט, כי הנהגתו של ר"מ הולמתו, וכן ר"מ למד משמואל הקטן וכן הלאה עד שכני' בן יחיאל, אשר מצא בעצמו אותו הרגש והשוה אותו ותקנו עפ"י דעת תורה"ס, ורק מנקודת מבט זה הנהיגו בחייו הוא ומסר לרורות הבאים למוד ההרגשה באחריות בעד פעולת החכר, הסביבה והעולם — עד כדי להרגיש את עצמי למשותף בעונו של חברו ומחויב לשאת חלק בעלבונו.

מרוכה מדה טובה ממדת פורעניות, וכמה גדול שכרו של העושה טוב, אשר במעשהו הוא מזכה ומזכך את הרבים והטוב מתגבר בעולם.